

НЕВРОЛОГІЯ І ПСИХІАТРІЯ

УДК 616.895.8:616.89-008.48:362.2

B.C. Билоус

ГУ «Інститут неврології, психіатрії и наркології НАМН України», г. Харків

ОСОБЕННОСТИ СОЦІАЛЬНОГО ФУНКЦІОНИРОВАННЯ І СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧСЬКОЇ АДАПТАЦІЇ ПАЦІЄНТОВ С ПАРАНОІДНОЙ ШИЗОФРЕНІЕЙ И ОСТРЫМ ПОЛИМОРФНЫМ ПСИХОТИЧЕСКИМ РАССТРОЙСТВОМ В ПРОДРОМАЛЬНОМ ПЕРИОДЕ ПСИХОЗА

Изучены особенности социального функционирования и социально-психологической адаптации пациентов с параноидной шизофренией и острым полиморфным психотическим расстройством в продромальном периоде психоза. Установлено, что больные параноидной шизофренией в продромальном периоде психоза во всех возрастных периодах характеризовались низким уровнем общего социального функционирования с постепенным незначительным снижением этого уровня за год до манифестации психоза и средним уровнем социальной фрустрированности. Больным острым полиморфным психотическим расстройством в продромальном периоде психоза были свойственны волнообразное колебание уровня общего социального функционирования от высокого к среднему и от среднего к высокому при среднем уровне общего социального функционирования за год до манифестации психоза, а также высокий уровень социальной фрустрированности.

Ключевые слова: *продромальный период психоза, параноидная шизофрения, острое полиморфное психотическое расстройство, социальное функционирование, психо-социальная адаптация.*

Эпидемиологическая ситуация в сфере психического здоровья в нашей стране, как и в большинстве стран мира, характеризуется негативными показателями выявления психических расстройств, «накоплением» на диспансерном учете лиц с патологией психического здоровья и ростом показателей инвалидности вследствие этой патологии (на 19,9 % за 10 лет) [1–4].

Всемирная психиатрическая ассоциация и Европейская ассоциация психиатров в качестве основной стратегии в условиях роста психической патологии среди населения предлагают раннее выявление этой патологии и своевременное медицинское вмешательство. Прежде всего это касается психозов в целом и шизофрении в частности как наиболее инвалидизирующих психических заболеваний [3, 5, 6]. В этой связи особую актуальность приобретает изучение специфики

продромальных проявлений психозов и выделение конкретных маркеров их формирования для ранней их диагностики и оказания своевременной помощи.

Целью данной работы было изучить социально-психологические особенности пациентов с параноидной шизофренией и острым полиморфным психотическим расстройством в продромальном периоде психоза.

Обследовано 137 пациентов с впервые выявленным психозом, среди которых 65 пациентов (2-я и 3-я госпитализация) с диагнозом параноидная шизофрения (F20.0) и 72 пациента (1-я госпитализация) с диагнозом острое полиморфное психотическое расстройство (F23.0, F23.1).

В качестве инструментария в работе использованы шкала структурированного интервью для оценки преморбидного статуса (PAS-SI) и методика диагностики уровня

© В.С. Билоус, 2016

соціальної фрустрированності Л.І. Вассермана в модифікації В.В. Бойко [7, 8].

Аналіз рівня соціального функціонування (статуса) в продромальному періоді психоза у обслідуемых больних проводився з урахуванням різних вікових періодів їх життя. Согласно отриманим даним, виділено особливості в рівнях соціального функціонування больних в продромальному періоді в залежності від форми психотичного розстройства. Так, в якості особливостей соціального функціонування больних параноїдної шизофреної в продромальному періоді психоза були виділені: в період 6–11 років – середнізкий рівень загального соціального функціонування [(3,7±0,7) балла, $p<0,01$] за рахунок зниження рівня общительності [(5,0±0,8) балла, $p<0,01$] та низького рівня взаємоотношень в дитинстві [(4,8±1,0) балла, $p<0,01$]. В період 12–15 років також відзначався середнізкий рівень загального соціального функціонування [(3,8±0,5) балла, $p<0,05$] за рахунок низького рівня общительності [(4,8±0,9) балла, $p<0,01$] та взаємоотношень в ранній юності [(5,2±0,4) балла, $p<0,05$]. Період 16–18 років у данных больных також характеризувався середнізким рівнем загального соціального функціонування [(3,9±0,5) балла, $p<0,01$] за рахунок наступних факторів: низького рівня общительності [(5,3±0,4) балла, $p<0,01$], низького рівня взаємоотношень в поздній юності [(4,5±0,5) балла, $p<0,01$], середнізкої шкільної адаптації в поздній юності [(3,5±0,6) балла, $p<0,05$], середнізкої адаптації в соціально-сексуальній життєвій ситуації в поздній юності [(4,1±0,7) балла, $p<0,01$]. В період від 19 років до першого психотичного розстройства все також фіксувався середнізкий рівень загального соціального функціонування [(4,1±0,5) балла, $p<0,05$]. В цьому віковому періоді основними факторами, снижаючими рівень загального соціального функціонування, були низький рівень взаємоотношень в період зрілості [(5,1±0,6) балла, $p<0,05$], а також середнізкий рівень соціально-сексуального функціонування в дорослій життєвій ситуації [(V.1 (2,5±0,3) балла, $p<0,01$; V.3 (5,3±0,3) балла, $p<0,01$].

В якості загальних факторів, характеризуючих рівень соціального функціонування больних параноїдної шизофреної в продромальному періоді психоза, були виділені:

лени середнє, середнєспеціальне образование [(2,7±0,6) балла, $p<0,05$]; знижене рівень занятості в період 1,5–2-х років перед манифестацією психоза [(2,2±0,3) балла, $p<0,01$]; поступенное, трудно определяемое начало ухудшения эффективности функционирования на работе, в вузе, школе [(5,2±0,4) балла, $p<0,01$]; смена работы (не более трех раз) или прерывание учебы в школе перед манифестацией психоза [(2,0±0,5) балла, $p<0,01$]; низкий рівень досягнень в житті [(4,4±0,3) балла, $p<0,05$]; відсутність в юності та в ранній відповідь на друзів, наявність лише поверхневих стосунків, затворничий образ життя, уединеність, мінімальні спроби контактув та поверхневі стосунки [(4,7±0,5) балла, $p<0,05$]; середнізкий енергетичний рівень (тенденція до покорності, пасивної реакції, відхилення від проблем) [(4,4±0,2) балла, $p<0,05$].

Соціальне функціонування больних з поліморфним психотичним розстройством в продромальному періоді психоза в різних вікових періодах характеризувалось наступними особливостями: в період 6–11 років відзначався високий рівень загального соціального функціонування [(1,8±0,3) балла, $p<0,01$]; в період 12–15 років середній рівень загального соціального функціонування [(2,8±0,3) балла, $p<0,05$] за рахунок низького рівня адаптації до школи в ранній юності [(4,3±0,6) балла, $p<0,05$]; в період 16–18 років високий рівень загального соціального функціонування [(1,8±0,3) балла, $p<0,01$]; в період від 19 років до першого психотичного розстройства середній рівень загального соціального функціонування [(2,9±0,4) балла, $p<0,05$] за рахунок низького рівня общительності та виражених тенденцій до уединеності [(5,2±0,4) балла, $p<0,05$].

З загальних факторів, характеризуючих рівень соціального функціонування больних острим поліморфним психотичним розстройством в продромальному періоді психоза, були виділені наступні: вищу (незакончене вище) освіту [(1,7±0,5) балла, $p<0,05$]; знижене рівень занятості непосредственно перед манифестацією психоза [(0,8±0,2) балла, $p<0,01$]; резке (перед манифестацією психоза) начало ухудшения эффективности функционирования на работе, в вузе [(0,5±0,3) балла, $p<0,01$]; постійне місце роботи, беспреривна навчання

в школе, вузе перед манифестацією психоза [$(0,8\pm0,1)$ балла, $p<0,01$]; спосібність к хорошому функціонуванню інтерес к некоторим сферам життя, нехватка успіху [$(2,5\pm0,5)$ балла, $p<0,05$]; мале кількість случайних друзей во время юності и в течение ранній взрослої життя [$(3,1\pm0,4)$ балла, $p<0,05$]; умерений енергетичний рівень (драйв умерений, адекватний, енергетичний, інтересуючийся життям) [$(2,5\pm0,2)$ балла, $p<0,05$].

Аналіз динаміки рівня общого соціального функціонування обслідованих больних в продромальному періоді психоза на різних етапах життя показав, що у больних параноїдної шизофреної в продромальному періоді психоза во всіх вікових періодах отмечався середній рівень общого соціального функціонування з постепенным незначительним зниженням цього рівня за год до манифестації психоза: 6–11 років – $(3,7\pm0,7)$ балла, $p<0,01$; 12–15 років – $(3,8\pm0,5)$ балла, $p<0,05$; 16–18 років – $(3,9\pm0,5)$ балла, $p<0,01$; від 19 років – $(4,1\pm0,5)$ балла, $p<0,05$.

У больних острим поліморфним психотичним расстройством отмечалось волнообразное колебание уровня общего социального функционирования от высокого к среднему и от среднего к высокому при среднем уровне общего социального функционирования за год до манифестации психоза: 6–11 лет – $(1,8\pm0,3)$ балла, $p<0,01$; 12–15 лет – $(2,8\pm0,3)$ балла, $p<0,05$; 16–18 лет – $(1,8\pm0,3)$ балла, $p<0,01$; от 19 лет – $(2,9\pm0,4)$ балла, $p<0,05$.

Более низкий уровень общего социального функционирования во всех вікових періодах у больных параноїдної шизофреної в продромальному періоді психоза в отличие от больных острым полиморфным психотическим расстройством свидетельствует о более глубоких и эндогенно-обусловленных патопсихологических изменениях психики больных параноїдної шизофреної в продромальному періоді психотических расстройств, тогда как более высокий уровень социального функционирования и его волнообразное колебание свидетельствуют о не-глубоких, экзогенно-обусловленных патопсихологических изменениях психики больных острым полиморфным психотическим расстройством в продромальном періоді психоза.

Аналіз общого рівня соціальної удовлетвореності и рівня фрустрированності по окремим соціальним факторам жизнедеяльності больних з параноїдної шизофреної и острим поліморфним психотическим расстройством в продромальному періоді психоза показав наявність більш низького рівня соціальної фрустрированності психоза у больних параноїдної шизофреної [$(1,9\pm0,3)$ балла, $p<0,05$] по порівнянню з больними острим поліморфним психотическим расстройством [$(2,6\pm0,4)$ балла, $p<0,05$]. При цьому основними соціальними факторами, знижуючими соціальну удовлетвореності у больних параноїдної шизофреної, виступали: підвищений рівень фрустрації положенням в обществе [$(3,2\pm0,3)$ балла, $p<0,05$]; підвищений рівень фрустрації взаємоотношеннями з адміністрацією на роботі [$(3,1\pm0,3)$ балла, $p<0,05$]; підвищений рівень фрустрації взаємоотношеннями з суб'єктами своєї професіональної, навчальної діяльності (учащіся, клієнти) [$(3,0\pm0,2)$ балла, $p<0,05$].

У больных же острым полиморфным психотическим расстройством в продромальном періоді психоза соціальними факторами, повышающими уровень социальной фрустрированности, выступали высокий уровень фрустрации в отношениях с родителями [$(3,7\pm0,2)$ балла, $p<0,01$]; высокий уровень фрустрации в отношениях с друзьями и знакомыми [$(3,6\pm0,4)$ балла, $p<0,01$]; высокий уровень фрустрации во взаимоотношениях с коллегами по работе [$(3,6\pm0,4)$ балла, $p<0,01$]; повышенный уровень фрустрации от своего образа жизни [$(3,4\pm0,4)$ балла, $p<0,01$].

Более высокие показатели социальной фрустрированности больных острым полиморфным психотическим расстройством в продромальном періоді психоза свидетельствуют о том, что при данной форме психоза психика больных в продромальном періоді более чувствительна к воздействию стрессовых факторов, чем психика больных параноїдної шизофреної.

Результаты проведенного исследования позволяют констатировать, что у больных параноїдної шизофреної в продромальном періоді психоза отмечалось более выраженное снижение социального функционирования наряду с менее выраженными показателями социальной фрустрированности по

сравнению с больными с острым полиморфным психотическим расстройством (то есть отмечалось снижение социального функционирования и одновременно меньшая обеспокоенность этим). Данный факт свидетельствует о более глубоких и эндогенно-обусловленных патопсихологических изменениях психики больных параноидной шизофренией в проромальном периоде психотических расстройств, тогда как более высокий уровень социального функционирования больных острым полиморфным психотическим расстройством, его волнообразное колебание, сочетающиеся с умеренным уровнем общей социальной фрустрированности, сви-

детельствуют о неглубоких, экзогенно-обусловленных, чувствительных к воздействию стрессов патопсихологических изменениях психики больных острым полиморфным психотическим расстройством в проромальном периоде психоза.

Выделенные в результате исследования социально-психологические особенности больных параноидной шизофренией и острым полиморфным психическим расстройством в проромальном периоде психоза могут рассматриваться в качестве диагностических маркеров формирования данных форм психопатологии на начальных этапах формирования психоза.

Література

1. *Марута Н.О.* Стан психічного здоров'я населення та психіатричної допомоги в Україні / Н.О. Марута // НейроНews. – 2010. – № 5 (24). – С. 83–90.
2. Состояние психического здоровья населения и тенденции развития психиатрической помощи на постсоветском пространстве / П.В. Морозов, Н.Г. Незнанов, О.В. Лиманкин и др. // Журнал психиатрии и психофармакотерапии им. П.Б. Ганнушкина. – 2014. – № 06. – С. 4–10.
3. Первінний психотичний епізод: діагностика, фармакотерапія та психосоціальна реабілітація : методичні рекомендації / Н.О. Марута, Л.Н. Юр'єва, Т.В. Панько. – Харків, 2009. – 31 с.
4. *Фильц А.О.* На пути к созданию МКБ-11 и DSM-V: очерки по проблемам психопатологии и нозологических систематик психических расстройств / А.О. Фильц, А.А. Педак. – Николаев, 2011. – 115 с.
5. Модель организации социально-психологической помощи пациентам, страдающим шизофренией: методические рекомендации / Т.А. Солохина, В.С. Ястребов, Л.С. Шевченко и др. – Москва : МАКС Пресс, 2012. – 32 с.
6. Перший психотичний епізод: система екзистенційно-особистісного відновлення хворих: методичні рекомендації / Н.О. Марута, В.А. Абрамов, О.І. Осокіна та ін. – Київ–Донецьк, 2013. – 32 с.
7. *Малкина-Пых И.Г.* Психосоматика: Справочник практического психолога / И.Г. Малкина-Пых. – Москва : Изд-во Эксмо, 2005. – С. 923–926.
8. *Rabinowitz J.* The premorbid adjustment scale structured interview (PAS-SI): Preliminary findings / J. Rabinowitz, S.Z. Levine, N. Brill, E.J. Bromet // Schizophrenia Research. – 2007. – Vol. 90. – P. 255–257.

B.C. Білоус

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ФУНКЦІОNUВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПАЦІЄНТІВ З ПАРАНОЇДНОЮ ШИЗОФРЕНІЄЮ ТА ГОСТРИМ ПОЛІМОРФНИМ ПСИХОТИЧНИМ РОЗЛАДОМ В ПРОДРОМАЛЬНОМУ ПЕРІОДІ ПСИХОЗУ

Вивчено особливості соціального функціонування і соціально-психологічної адаптації пацієнтів з параноїдною шизофренією і гострими поліморфними психічними розладами в проромальному періоді психозу. Встановлено, що хворі на параноїдну шизофренію в проромальному періоді психозу у всіх вікових періодах характеризувалися низьким рівнем загального соціального функціонування з поступовим незначним зниженням цього рівня за рік до маніфестації психозу та середнім рівнем соціальної фрустрованості. Хворим на гострий поліморфний психічний розлад в проромальному періоді психозу були властиві хвилеподібне коливання рівня загального соціального функціонування від високого до середнього і від середнього до високого при середньому рівні загального соціального функціонування за рік до маніфестації психозу, а також високий рівень соціальної фрустрованості.

Ключові слова: проромальний період психозу, параноїдна шизофренія, гострий поліморфний психотичний розлад, соціальне функціонування, психосоціальна адаптація.

V.S. Bilous

SPECIAL CHARACTERISTICS OF SOCIAL FUNCTIONING AND PSYCHOSOCIAL ADJUSTMENT OF PATIENTS WITH PARANOID SCHIZOPHRENIA AND ACUTE POLYMORPHIC PSYCHOTIC DISORDER IN THE PRODROMAL STAGE OF PSYCHOSIS

It was studied the special characteristics of social functioning and psychosocial adjustment of patients with paranoid schizophrenia (PS) and acute polymorphic psychotic disorder (APPD) in the prodromal stage of psychosis. It was revealed that patients with PS in the prodromal stage of psychosis, at all age periods, were characterized by low degree of general social functioning with its gradual slight decline a year before the manifestation of psychosis, and middle degree of social frustration. It was common for patients with APPD, in prodromal stage of psychosis, the undulation of overall social functioning degree from high level to medium and from medium to high level, in the presence of middle level of overall social functioning a year before the onset of psychosis, as well as occurrence of high degree social frustration.

Key words: *prodromal stage of psychosis, paranoid schizophrenia, acute polymorphic psychotic disorder, social functioning, psychosocial adjustment.*

Поступила 12.02.16